

ISTORIE
CONTEMPORANĂ

Vladimir Tismăneanu este profesor de științe politice la Universitatea Maryland. În perioada martie–decembrie 2006 a fost președintele Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Între februarie 2010 și mai 2012 a fost președintele Consiliului Științific al Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (IICCMER). În 2007 a primit din partea Universității Maryland *Distinguished International Service Award*, iar Asociația Americană de Științe Politice i-a acordat certificatul pentru merite excepționale în predarea științelor politice. Deține titlul de doctor honoris causa al Universității de Vest din Timișoara (2002) și al Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative din București (2003). În iulie 2011, președintele Traian Băsescu i-a conferit Ordinul Național pentru Merit în grad de Mare Ofițer pentru eforturile susținute de promovare a democrației în România.

Volume publicate (selecție): *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel* (Free Press, 1992 și 1993; Polirom, 1997 și 2007); *Fantasmеle salvării. Democrație, naționalism și mit în Europa post-comunistă* (Princeton University Press, 1998 și 2009; Polirom, 1999); *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc* (University of California Press, 2003; Polirom, 2005; Humanitas, 2013; în 2004, Premiul Barbara Jelavich din partea American Association for the Advancement of Slavic Studies, ca lucrare excepțională în domeniul istoriei Europei de Răsărit și Centrale); *The Devil in History: Communism, Fascism, and Some Lessons of the Twentieth Century* (University of California Press, 2012). Coeditor, împreună cu Dorin Dobrințu și Cristian Vasile, al *Raportului Final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România* (Humanitas, 2007); coeditor, împreună cu Bogdan C. Iacob, al volumului *The End and the Beginning: The Revolutions of 1989 and the Resurgence of History* (Central European University Press, 2012).

Alte volume apărute la Editura Humanitas: *Fantoma lui Gheorghiu-Dej* (2008); *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului* (în colaborare cu Cristian Vasile, 2008); *Despre 1989. Naufragiul Utopiei* (2009); *Despre comunism. Destinul unei religii politice* (2011); *Lumea secretă a nomenclaturii. Amintiri, dezvăluiri, portrete* (2012); *Cartea președinților* (în colaborare cu Cristian Pătrășconiu, 2013); *Diavolul în istorie. Comunism, fascism și câteva lecții ale secolului XX* (2013).

VLADIMIR TISMĂNEANU

EFIGII ALE UNUI COȘMAR ISTORIC

Volum coordonat de
MARIUS STAN

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Seria „Istorie contemporană“ este coordonată de
Cristian Vasile și Vladimir Tismăneanu

Redactor: Cătălin Strat
Coperta: Ioana Nedelcu
Corector: Ioana Vilcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Iuliana Constantinescu, Carmen Petrescu

Tipărit la Proeditură și Tipografie

© HUMANITAS, 2015

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Tismăneanu, Vladimir
Efigii ale unui coșmar istoric / Vladimir Tismăneanu;
pref.: Marius Stan. – București: Humanitas, 2015
ISBN 978-973-50-4857-0
I. Stan, Marius (pref.)
329.15(498)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382; 0723 684 194

Cuprins

Cuvânt înainte

Despre ideologie, utopie și teroare.	9
ȘTEFAN ANDREI	
Cine a fost Ștefan Andrei? Aparatcicul politicii externe ceaușiste	15
GHEORGHE APOSTOL	
Umbra lui Gheorghiu-Dej: Gheorghe Apostol și avatarurile stalinismului românesc.	22
EMIL BOBU	
Nefasta mediocritate a aparatcicului de cursă lungă: tovarășul Emil Bobu (1927–2014)	27
EMIL BODNĂRAȘ	
Cine a fost Emil Bodnăraș? Spion rus, stalinist național și dinozaur leninist	31
PETRE BORILĂ	
Cine a fost Petre Borilă? Între <i>Famiglia</i> Comintern și familia Ceaușescu	36
SILVIU BRUCAN	
Cine a fost Silviu Brucan? Marele maestru al mistificărilor	47
Dubioasă convertire a lui Silviu Brucan.	51
NICOLAE CEAUȘESCU	
Leninismul lui Ceaușescu. Un palimpsest din Balcani	56

Revoluția sugrumată: procesul Ceaușescu și geneza puterii feseniste	63
Un ocean de amintiri amare: Nicolae Ceaușescu și tragicomedia comunismului dinastic	67
STOICA CHIVU	
Cine a fost Chivu Stoica: valetul lui Gheorghiu-Dej	71
MIRON CONSTANTINESCU	
Miron Constantinescu sau neputința de a deveni eretic	75
OCTAV COZMÂNCĂ	
Eternul tovarăș Cozmâncă, nomenclaturist, cadrist și <i>campaign manager</i>	80
GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ	
Moartea unui dictator leninist: „Amintirea tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, veșnic vie în inima partidului, a clasei muncitoare, a poporului...”	83
ION IANOȘI	
Profesorul Ianoși și obsesia „îngerului roșu”	97
ION ILIESCU	
Amurgul impenitentului politruc: Ion Iliescu și moștenirea sa	102
<i>La vache sacrée</i> Ion Iliescu, plagiatorul Ponta și cangrena PSD	107
Deng Ilici Iliescu revine, Ponta se duce	109
Scandalosul travesti: Ion Iliescu și discipolii săi	110
Insondabil și imprezvizibil: trecutul lui Ion Iliescu, A. Toma și sticlulele de Urodonal	116
Școala falsificării: Ion Iliescu și spiritul revoluției din 1989	121
Pagini regăsite: Ion Iliescu și „Scrisoarea celor șase”	126
Ion Iliescu sub semnul eternului puci	129
ALEXANDRU JAR	
„Cine-și bate joc de noi și de un popor întreg?” – Alexandru Jar, fanatic și apostat	134

MANEA MĂNESCU

- Fără căință, regrete ori remușcări:
 destinul lui Manea Mănescu 141

ION GHEORGHE MAURER

- Un aristocrat roșu: Ion Gheorghe Maurer
 și pseudojustiția comunistă 145

PAUL NICULESCU-MIZIL

- Cine a fost Paul Niculescu-Mizil?
 De la Ștefan cel Mare la stalinismul național 153

ADRIAN PĂUNESCU

- Menestrelul comunismului dinastic
 sau cine a fost Adrian Păunescu 161
- Degradarea unui poet: Adrian Păunescu
 și comunismul dinastic 165
- Monumentele infamiei: bust pentru Păunescu,
 intelectualul lui Ceaușescu, Iliescu și Ponta 168

DUMITRU POPESCU (Dumnezeu)

- Vechilul ideologic: Popescu-Dumnezeu,
 Tezele din iulie și mitul „Omului Nou“ 173

GOGU RĂDULESCU

- Cine a fost Gogu Rădulescu? Bătrânul ilegalist
 ca alibi al dictaturii lui Ceaușescu 178

ILIE RĂDULESCU

- Un trepăduș de Curte Nouă: Ilie Rădulescu 183

ION STĂNESCU

- Ion Stănescu, aparatcic și securist 186

GHEORGHE STOICA

- Gheorghe Stoica, sforarul cominternist 190

CORNELIU VADIM TUDOR

- Peremism. Neînlocuibilul Vadim 193
- Peremism redux: poluarea climatului public 196

8 CUPRINS

MIHAI UNGHEANU

Mihai Ungheanu, ideolog al protocronismului 200

ILIE VERDEȚ

Ilie Verdeț: executant perfect, premier ceaușist 202

IULIAN VLAD

Generalul Vlad, negaționismul securist
și cancerul sufletelor 205

1989

Intelectualii, antipolitica și tradiția lui 1989 210

Cuvânt înainte

Despre ideologie, utopie și teroare

Mai merită să medităm la ceea ce Andrei Pleșu, Gabriel Liiceanu și H.-R. Patapievici identifică drept „o idee care ne sucește mințile“? Chiar faptul că acești admirabili intelectuali critici folosesc timpul prezent este de-acum un răspuns. Dar meditația are nevoie de argumente dacă vrea să se sustragă condiției solipsiste. În volumul de față, care va fi urmat de alte două, mă ocup de caracterologia epocii totalitare din România de după 1945. Mă interesează cum s-a construit eșafodajul puterii și, mai ales, cine au fost exponenții ei. Cititorul va găsi, așadar, aici portretele liderilor PCR și ale premierilor, membri ai formațiunii politice care a monopolizat puterea, îndeosebi după alegerile măsluite din noiembrie 1946. Nu mă ocup de Petru Groza, pentru că el nu a fost un membru al elitei comuniste, ci instrumentul de tip *fellow traveller* al acesteia. Explorez principalele instituții comuniste, între care, în primul rând partidul, aparatul de propagandă, poliția secretă.

Crimele securiste nu au fost (doar) abominabile acțiuni sadice. Călăii puneau în practică preceptele a ceea ce un

gânditor politic (Kostas Papaïoannou) a numit „ideologia rece“. O carte de Maurice Merleau-Ponty care a provocat furtunoase discuții în anii '50 se intitula *Humanisme et terreur*. Problema filozofului francez era legată de rolul violenței în aventura spiritului revoluționar modern și de raporturile extrem de complicate dintre scop și mijloace. Chestiunea nu era una pur teoretică, ci privea destinele a milioane de oameni deveniți subiecți ai „marelui experiment“. Nonconformiștii, inadaptabilii, „dușmanii obiectivi“, grupurile „condamnate de istorie“, toți trebuiau amuțiți, excluși, eliminați, anihilați.

Au trecut mulți ani până când, în august 1968, Jean-Paul Sartre avea să admită că scopul nu este altceva decât recapitularea mijloacelor utilizate pentru atingerea sa. Este ceea ce Merleau-Ponty, despre care a scris recent Marius Stan un excelent eseu, recunoștea în altă carte importantă, *Les aventures de la dialectique*. Nu mai vorbesc de Albert Camus, care rupsesse legăturile cu Sartre și cu Simone de Beauvoir tocmai pentru că nu înțelegea să participe la sacralizarea violenței teroriste a bolșevismului.

Imperativul dictaturii proletariatului a fost, în viziunea lui Lenin, cheia de boltă a socialismului marxist. Nu conta pentru fondatorul bolșevismului că Marx se referise doar în treacăt la acest concept, că în cosmologia sa politică altele erau noțiunile cardinale. Lenin a fetișizat și a absolutizat ceea ce se găsea la Marx într-o formă neconceptualizată, necristalizată, o intuiție mai degrabă decât o teorie legată de eșecul Comunei din Paris. Pentru a salva revoluția, aveau să scrie Lenin și Troțki, toate mijloacele sunt permise. O logică a eficienței istorice în care noțiunile de Bine și de Rău erau abandonate fără urmă de regret. Idealismul revoluționar era de fapt un infinit cinism. Numai astfel

putem înțelege contactele bolșevicului Karl Radek în Germania, la începutul anilor '20, cu diverși protonaziști ori Pactul Molotov–Ribbentrop semnat la Kremlin, în prezența lui Stalin, pe 23 august 1939.

Pentru Marx, ori măcar pentru tânărul Marx, justificarea comunismului era abolirea alienării umane, salvarea imanentă. Faimosul salt dialectic din imperiul necesității în imperiul libertății însemna împlinirea potențialităților umane, rezolvarea conflictului dintre esență și existență. Într-o frază faimoasă, Marx își formula opoziția în raport cu ceea ce Raymond Aron a numit substituționism, mistica partidului de avangardă care înlocuiește de fapt clasa socială ca subiect activ al cataclismului revoluționar: „Emanciparea clasei muncitoare nu poate fi decât opera proletarilor înșiși.“ În lumina acestei idei putem înțelege reacția critică a Rosei Luxemburg la dictatura bolșevică și simpatia Hannei Arendt pentru militanta ucisă în ianuarie 1919.

La Lenin și apoi mult mai vizibil la Stalin, Mao, Ulbricht, Novotný, Dej, Ceaușescu etc., această dimensiune a spontaneității participative dispare cu desăvârșire. Să nu ne amăgim însă. Bolșevismul a culminat în stalinism, orice ar fi gândit un Isaac Deutscher, Moshe Lewin, Tariq Ali etc. Lenin nu a ezitat nu numai să aprobe, ci mai ales să ordone masacrarea unor categorii umane privite drept nocive, „parazitare“, destinate exterminării asemenea insectelor dăunătoare (clerul, aristocrația, monarhiștii, anarhiștii și menșevicii care refuzau să îngenuncheze etc.). Când primul comisar al justiției, socialist-revoluționarul de stânga Isaac Steinberg, șocat de amplitudinea terorii comuniste, l-a întrebat pe Lenin dacă n-ar fi mai firesc ca acea instituție să fie numită

„Comisariatul Poporului pentru Exterminări“, acesta a răspuns cinic: „Firește, dar nu ne putem permite acest lucru din rațiuni propagandistice.“ Episodul apare în numeroase cărți, inclusiv în cele ale lui Richard Pipes. Steinberg a demisionat, a emigrat. Fiul său, Leo Steinberg, a fost unul dintre marii istorici de artă ai lumii, specialist de vârf în Michelangelo, a predat la University of Pennsylvania.

Germenele intoleranței, al rigorismului extremist, al cultului violenței purificatoare se află în chiar proiectul neoiacobin al comunismului modern. În acest sens, utopismul lui Lenin nu este o bastardizare a celui al lui Marx, ci o actualizare istorică a acestuia, cu excesele ce provin din radicalismul politic rus (a se citi *Demonii* lui Dostoievski). Pentru bolșevici, dictatura proletariatului, adică a statului-major format din revoluționarii de profesie auto-desemnați drept custozii fericirii universale, mântuitorii umanității, nu mai avea nevoie de nici un fel de justificare legală. Justiția era o suprastructură, putea fi schimbată în funcție de interesele clasei aflate la putere. De aici ideea unei „justiții proletare“, îmbrățișată de toți comuniștii, fără excepție, inclusiv de Lucrețiu Pătrășcanu în perioada când a fost ministru.

Se uită adeseori că totalitarismele (comunismul, fascismul, islamismul revoluționar) sunt ideologii moderne. Comunismul conține în chiar substanța sa vitală mitul progresului istoric pe care îl împărtășește cu liberalismul, lucru observat de gânditorul politic John Gray. De aici și dificultățile liberalilor de a detecta originile totalitarismului comunist într-o versiune exacerbată și în fond denaturată a ideologiei Luminilor.

Aș mai spune ceva, în încheierea acestor reflecții. Criminalitatea regimurilor comuniste a fost legată tocmai de convingerea că au Istoria (evident cu majusculă, absolutizată, divinizată) de partea lor. În momentul în care Ceaușescu folosea Securitatea, o instituție criminală, pentru atacurile teroriste împotriva postului de radio Europa Liberă, el acționa ca un veritabil leninist. În egală măsură, recursul la violență, la teroare, este proba disperării istorice, a unei insecurități pe cât de chinuitoare, pe atât de greu de surmontat.

Cu foarte puține excepții, textele reunite în această carte, precum și cele din volumele ce urmează să apară, au fost publicate pe platforma Contributors și pe pagina principală a portalului HotNews. Le mulțumesc lui Lucian Popescu, Cristian Pantazi și Dan Tăpălagă pentru deschiderea generoasă pe care mi-au acordat-o neconținut. Gabriel Liiceanu și Lidia Bodea au îmbrățișat proiectul cu acea pasiune care face din conlucrarea cu ei o delectare. Ideea separării unui manuscris inițial cam monumental în trei cărți a fost a lui Gabriel Liiceanu. Coordonatorul acestui proiect, bunul meu prieten Marius Stan, și cu mine am consimțit că este mult mai firească această diviziune tematică și cronologică pe baza căreia cititorii vor lua mai întâi contact cu figurile influente (unele cu totul nefaste) ale timpurilor represiunii.

Unele articole au fost scrise împreună cu Marius Stan. Așa cum există acum, volumul, primul, cum ziceam, dintr-o trilogie, este în mare măsură creația sa. Ne unesc valori și idei comune, împărtășim o perspectivă despre totalitarism inspirată de scrierile Hannei Arendt, Monicăi

Lovinescu și Nadejdei Mandelștam, ale lui Isaiah Berlin, Albert Camus, Robert Conquest, Virgil Ierunca, Arthur Koestler, Leszek Kołakowski, Tony Judt și Robert C. Tucker. Îi mulțumesc pentru tot ce-a făcut, face și va face întru reușita atâtor proiecte comune.

VLADIMIR TISMĂNEANU

Washington, DC

5 aprilie 2015

Ștefan Andrei

Cine a fost Ștefan Andrei? Aparatcicul politicii externe ceaușiste

Ștefan Andrei nu a ajuns niciodată, deși și-ar fi dorit-o, membru titular al Comitetului Politic Executiv, a rămas eternul supleant, dar s-a aflat în centrul puterii, a stat în prezidii, a participat la reuniuni secrete, a aplaudat frenetic, a caționat, cu figura sa de cocker spaniel melancolic, o dictatură catastrofică, nu una, cum îi place să o numească, „de dezvoltare“. Obsedați să-și cosmetizeze imaginea istorică, demnitarii regimului Ceaușescu nu lasă în urmă o literatură memorialistică notabilă. Există însă și excepții. Am citit cu interes cartea de convorbiri cu fostul ministru de externe al lui Ceaușescu publicată de Lavinia Betea la Editura Adevărul. Primul lucru care trebuie spus este că avem de-a face cu un om cu lecturi serioase, care, în genere, știe despre ce vorbește. Aparatcic al diplomației comuniste, Andrei nu se lasă complet prins în mrejele ideologice asemenea unui Dumitru Popescu. Nu se aventurează în celebrarea unei politici externe românești care a schimbat fața lumii. Mai mult, nu cade în ispita explicațiilor conspiraționiste aberante. Reproșul posibil ar fi că ne oferă mai degrabă o anecdotică superficială decât reflecții de fost om de stat, cum îi place să

se descrie. Nu alunecă, din fericire, în bârfe de doi bani și în mahalagisme ieftine.

Am recitit, pentru a scrie acest articol, pagini din cartea lui Jorge Semprún, *Autobiografia lui Federico Sanchez*. Sunt convins că Ștefan Andrei a citit-o: a fost tradusă cândva la sectorul de documentare de la „Ștefan Gheorghiu“, a circulat în aparat. Andrei a fost martor și participant la convulsiile finale ale comunismului mondial. Nu știu dacă este vina sa, ori a celei care îi adresează întrebările, dar prea puțin din acea dramă răzbate în paginile cărții. Se termina o pasiune globală, Andrei era acolo, ce simțea el? Ne interesează doar până la un punct soțiile membrilor Biroului Politic al lui Dej. Mult mai interesante sunt întâlnirile cu liderii comuniști din alte țări, discuțiile cu aceștia, eurocomunismul și câte altele despre care prea puțin se vorbește în carte. A citit Ceaușescu lucrarea lui Santiago Carrillo, *Eurocomunismul și statul?* Cu ce efecte? Nu se vorbește aproape deloc despre Consfătuirea de la Moscova, din 1969, ultimul conclav al comunismului mondial. Care au fost discuțiile pregătitoare? Era la un an de la invazia Cehoslovaciei, cum a fost redactat discursul lui Ceaușescu? Au avut loc consultări cu Berlinguer, cu Marchais, cu Carrillo?

Ni se relatează despre reținerile lui Ceaușescu, probabil reale, în raport cu imaginea lui Pătrășcanu. Ce ne spune acest lucru despre antiintellectualismul echipei conducătoare a PCR? I-a cunoscut personal pe Boris Ponomarev și pe Konstantin Katusev, pe Gheorghi Șahnazarov și pe Ivan Frolov, nu ar fi fost util să ne spună mai multe despre acești demnitari ai Kremlinului însărcinați cu chestiunile internaționale? Știu din proprie experiență cât de dificil poate fi un asemenea dialog cu un fost lider comunist.